

DANIEL MENDELSON

CEI DISPĂRUȚI

În căutarea a șase dintre cei șase milioane

Traducere de Petru Iamandi

Fotografii de Matt Mendelsohn

POLIROM
2021

Am dat mâna cu Jack și am intrat. Ne așteptau soția lui, Sarah, o blondă drăguță cu un chip drăgălaș și gesturi blânde, și fiica lor, Debbie, care era cam de vârsta mea, cu chipul deschis, plăcut și adorabil al mamei sale și având un ten măsliniu, moștenit probabil de la Jack. Am rămas impresionat de faptul că venise să asculte discuția noastră cu tatăl ei și prietenii lui, deși bănuiam că le auzise poveștile de nenumărate ori. Lucru pe care, totuși, îl înțelegeam: și mie îmi plăcuse să ascult unele povești de mai multe ori.

În apartamentul lui Jack și Sarah, așezat deja la masa din sufragerie, acoperită cu o față de masă albă, dantelată, pe care eu și Matt am început, cam stângaci, să ne înșirăm aparatele de înregistrare și de fotografiat, ne aștepta și Bob, fratele lui. Pe Bob îl mai întâlnisem. Cu o vară în urmă fusese la New York și mă căutase; la un ceai rece, acasă la mine, îmi dăduse mai multe amănunte despre cum supraviețuiseră el, Jack și tatăl lor, Moses, mort între timp, ascunși într-un adăpost săpat în pământ și acoperit cu frunze, într-o pădure de lângă Bolechow. Bob mi-a povestit că ajunseseră acolo cu ajutorul unui țăran ucrainean, chiar înainte de execuțiile finale din 1943. Era o poveste pe care o spusese de mai multe ori, prima dată într-o carte scrisă de un jurnalist german pe nume Anatol Regnier (care era, după cum remarcă mulți australieni cu oarecare îndoială, „însurat cu o cântăreață de succes din Israel!”), apoi într-un film documentar făcut de un canal TV din Germania cu ocazia întoarcerii lui Jack și a lui Bob la Bolechow în 1996.

Ca și Jack, Bob era de înălțime medie, dar cu o alură de sportiv. Părea că petrece mult timp în aer liber și nu am fost surprins când, mai târziu, mi-a spus că face plimbări zilnice în pas vioi pe plajă. Până să îl întâlnesc pe Bob, vorbisem cu Jack la telefon de mai multe ori și am rămas impresionat de faptul că, în timp ce Jack, născut în 1925, deci avea 19 ani când ocupația nazistă a luat sfârșit în Bolechow, vorbea cu un pronunțat accent evreiesc-polonez, Bob, născut în 1929, fiind deci adolescent la terminarea războiului, vorbea aproape ca un australian. Această diferență între felul lor de a vorbi a căpătat o rezonanță și mai mare în timpul vizitei noastre. Jack era, poate, mai mult un cetățean al lumii trecute, poate mai evreu; îi plăcea să-și condimenteze poveștile cu expresii în idiș și, uneori, în ebraică. În schimb Bob mi s-a părut foarte hotărât să se elibereze de trecut. Poate că erodarea accentului, a tiparelor lingvistice și a sunetelor ce îi caracterizau cândva felul de a vorbi nu fusese un proces cu totul natural. Evident, Bob nu era un tip foarte religios.

Pe de altă parte, Bob își păstrase numele de familie, Grunschlag, pe când Jack și-l anglicizase. Se întâmplă lucruri ciudate între frați.

Așadar, Jack, Sarah, Debbie și Bob îi așteptau acolo pe americanii care voiau să-i intervieveze. Când am ajuns în sufragerie, am văzut că la masă mai stătea un bărbat în vârstă. Jack îmi povestise despre el: Boris Goldsmith, 89 de ani, locuise peste drum de Shmiel și familia lui. Jack mă prevenise că Boris era cam tare de urechi – toată după-amiaza și-a dus mâna la ureche ca să-și regleze aparatul auditiv –, dar când l-am întâlnit mi s-a părut lucid și robust, cu simțul umorului. Purta un sacou sport pepit, negru cu bej, iar când ne-a salutat și a dat mâna cu noi, am văzut că avea mulți dinți cu coroane metalice. Un obicei pe care îl asociazam deja cu Europa de Est.

Eu și Matt ne-am pregătit pentru interviu, în timp ce o așteptam cu toții pe ultima invitată, Meg Grossbard, care, ca și Jack, Bob și ceilalți, făcuse după război improbabilă călătorie de la Bolechow în New South Wales. („Vedeți dumneavoastră”, îmi spusese Jack la telefon cu un an în urmă, când m-a sunat prima dată, „mulți dintre noi se gândiseră să fugă în Australia înainte de război. Am rămas cu ideea asta și, până la urmă, am ajuns aici”.) Mai târziu am aflat că, din toată familia lui Meg – 26 de persoane numai din Bolechow –, doar Meg, soțul ei și fratele lui mult mai în vârstă au supraviețuit războiului. Meg și soțul ei s-au stabilit în Melbourne, unde, ca și în Sydney, erau mulți supraviețuitori; cumnatul ei, Salamon Grossbard, s-a stabilit în Sydney. Nu s-a recăsătorit după ce soția și copilul lui au fost uciși. Acum, la vârsta de 96 de ani, mi-a spus Jack, era prea slăbit ca să participe la întâlnirea din apartamentul lui Jack. Meg însă venise cu avionul de la Melbourne pentru această întâlnire și trăsesese la cumnatul ei.

„Mai e puțin și sosește”, m-a asigurat Jack.

„Sper să nu întârzie prea mult”, am zis eu.

„E o femeie foarte independentă”, a adăugat Jack cu o expresie greu de descifrat.

Eram foarte nerăbdător să o cunosc pe această doamnă Grossbard. În parte fiindcă Jack îmi spusese că Meg (care își luase acest nume englezesc la sosirea în Australia) fusese cea mai bună prietenă a Frydkăi; dacă voiam să aflu mai multe despre Frydka, a zis el, cu ea trebuia să vorbesc, el putând să îmi vorbească doar despre Ruche. Dar, oricât de interesantă și de crucială se anunța conversația cu Meg, eram și mai curios să ajung la domnul Grossbard, chiar dacă Jack îmi spusese despre

el că fusese unul dintre cei duși în est de către trupele sovietice aflate în retragere în vara anului 1941 și, prin urmare, nu știa nimic din ce se întâmplase cu familia mea în timpul războiului: trăise undeva în centrul Uniunii Sovietice cât timp Bolechow suferise sub ocupația germană. Timp în care soția și fiul lui fuseseră uciși.

Însă aveam motivele mele să îl întâlnesc neapărat pe acest domn Grossbard. Născut în 1908, aparținea unei generații anterioare celei din care făceau parte Jack, Bob și Meg, care erau, la urma urmei, prietenii și colegii de școală ai copiilor lui Shmiel, verii primari pierduți ai mamei mele. 1908 era anul în care se născuse sora cea mai mică a bunicului, Neche, Jeanette, mireasa damnată a vărului lor primar; dar ea era moartă de atâta vreme, părea că aparține total trecutului, lumii poveștilor și legendelor familiei, încât mi se părea imposibil să mă gândesc la ea, atunci când am auzit de domnul Grossbard, ca la o persoană care ar mai putea fi în viață. Acest bătrân era ultimul locuitor în viață din Bolechow-ul generației *bunicului*. Așa cum îmi închipuisem, când am auzit prima dată de doamna Begley, că l-ar fi putut cunoaște sau chiar întâlni pe unul dintre acei Jägeri pierduți, acum îmi închipuiam că poate acest om atât de bătrân l-a cunoscut pe vreunul dintre copiii familiei Jäger, poate la școala Baronului Hirsch, poate la *cheder*, școala ebraică, poate la joacă, pe străzile nepavate ale târgului; iar dacă își amintea măcar numele unuia dintre ei – al bunicului meu, poate, al bietului unchi Julius sau poate al Jeanettei –, nu numai că îl putea readuce, fie și pentru o clipă, în prezent, dar îmi putea dărui ceva mult mai prețios. Dacă începusem să văd în călătoriile mele un fel de misiune de salvare a familiei lui Shmiel, de salvare din trecut a câtorva fărâme din viața membrilor ei, din personalitățile lor, în această călătorie, în care aveam ocazia să vorbesc cu domnul Grossbard, care era atât de bătrân, vedeam o misiune de salvare a unei părți din bunicul meu.

Așa speram în sinea mea. Dacă reușeam să mă înțeleg cu această doamnă Grossbard, gândeam eu, poate găseam o cale de a o convinge să mă lase să vorbesc cu cumnatul ei.

ÎN TIMP CE așteptam să sosească Meg, ședeam cu toții în jurul mesei lui Jack, acoperită cu dantelă. Sarah așezase pe ea cești și farfurii, gata să servească prăjituri și cafea imediat ce venea Meg și începeau discuțiile. Jack se uita la fotografiile aduse de mine, atât fotografii vechi, de familie, cât și cele făcute în timpul călătoriei noastre la Bolechow.

„Să știți că aveam porecle în idiș pentru fiecare târg din regiune”, a spus el.

„Porecle?”, am zis eu, mirat.

„Sigur”, a răspuns Jack. (Accentua cuvântul și îl folosea des, ca și *Întocmai*, pe care îl pronunța cu o inflexiune ușor poloneză, întărindu-l cu o înclinare a capului.)

„De exemplu”, a continuat Jack, „despre cineva din Bolechow se spunea că e un *krikher*, adică o *târâtoare*”.

„De ce?”, am întrebat.

„Fiindcă trebuia să meargă ca o șopârlă, să se târască de colo colo – erau atât de multe străzi și cartiere!”, a zis Jack zâmbind, amuzat de această amintire.

„Atât de multe cartiere?”, am repetat eu. Eram derutat, întotdeauna mă gândisem la Bolechow ca la o așezare foarte mică. Când fusesem acolo, împreună cu frații și cu sora mea, mi se păruse că se reducea la Rynek, piața mare; drumul care venea dinspre Strîi, la nord; și drumul care ducea spre cimitir. Acum aflu că văzuserăm foarte puțin din târg. Că, de fapt, Bolechow era mult mai mare.

„Sigur”, a zis Jack. „De exemplu, era în Bolechow un cartier frumos – se uita la o fotografie în timp ce vorbea, unul dintre instantaneele făcute în timpul călătoriei noastre în Ucraina cu doi ani în urmă – căruia îi spuneam Colonia Germană. Era o Colonie Germană, era și o Colonie Italiană. Era și un cartier numit *Bolechow Ruski*.”

M-am uitat la Matt, Matt s-a uitat la mine și amândoi am râs la gândul că puteau exista „colonii” în acel mic shtetl; Jack a râs și el.

„Da, eram mahări!”, a exclamat el cu fală. Felul în care a pronunțat „mahăr” mi-a amintit de bunicul, lăsându-mă câteva clipe fără grai.

„Aveam și pentru Lwów o poreclă”, a continuat Jack. „*Lemberger pipick*.” Și a zâmbit cu gura până la urechi.

„*Pipick*?” În idiș, *pipick* înseamnă buric.

„Da”, a zis el. „Fiindcă avea o piață, o *rynek*, chiar în mijloc, ca un buric! Dolina era *Dolina hoise*. *Hoise* este o pereche de pantaloni. Fiindcă avea doar două străzi, arăta ca o pereche de pantaloni!”

S-a oprit o clipă. Știam de mult numele acestor orașe și le consideram simple destinații, locuri legate de anumite date sau de anumite persoane din arborele meu genealogic. Acum, pe neașteptate, păreau să prindă viață, fiindcă mi le imaginam prin ochii celor care trăiseră acolo, care le dăduseră aceste porecle naive, pline de afecțiune.

În timp ce Jack ne spunea de *Dolina hoise*, am auzit soneria și doamna Grossbard și-a făcut apariția.

NU ARĂTA cum mă așteptasem eu. Micuță, dar cu spatele drept, cu părul roșcat presărat cu șuvițe arămii dat pe spate într-o coafură impecabilă și evident costisitoare, avea un aer deopotrivă proaspăt și distant. Purta culori închise care îi puneau în evidență părul minunat: o bluză din mătase neagră, un pulover violet. Lobii lungi erau împodobiți cu cercei mari, din aur. Jack a sărutat-o pe ambii obraji.

„Dumnealui este Daniel Mendelsohn”, m-a prezentat el arătând spre mine; apoi, arătând spre Matt, a zâmbit și a adăugat: „Iar dumnealui este tot domnul Mendelsohn.”

„Încântat de cunoștință”, am spus eu. „Mama mea este verișoara Frydkăi.”

„Da”, a zis ea trecând pe lângă mine și așezându-se la masă, unde imediat a luat câteva fotografii, „știu”. Fără să zâmbească, a început să se uite la fotografiile făcute de Matt în timpul călătoriei noastre prin Ucraina: o bătrânică din Lviv aplecându-se din pragul unei uși pe care au rămas urmele unei *mezuzah*¹ prinse cândva acolo; un bătrânel, în mica piață din Bolechow, ducând o capră de sfoară.

Tot încercând să găsesc cuvintele potrivite, am observat că atmosfera de duioase aduceri aminte ce caracterizase primele cincisprezece minute ale acestei întâlniri ciudate se tensionase. Evident, nu eram singura persoană care nu se simțea în largul ei în prezența lui Meg Grossbard. M-am întrebat ce istorii tainice, vechi de șaizeci de ani, se ascundeau sub salaturile politicoase ale celorlalți. Aveam să aflu peste șase luni.

Fiindcă deja mă cam temeam de ea – de această femeie de care depindea salvarea Frydkăi de obscuritatea totală și care deja se opunea într-un mod greu de definit, dar palpabil –, m-am trezit că vreau să o îmbunez, la fel cum, în copilărie, încercam să o îmbunez pe a patra și ultima soție a bunicului, femeia aceea încruntată și dificilă, cu tatuaj pe braț, de care tuturor ne era frică. Așa că, în clipa când doamna Grossbard s-a întors, scoțând dintr-o pungă de plastic o fotografie și întinzându-mi-o, o fotografie făcută în atelier, unde Frydka, fata frumoasă, moartă de atâta vreme, poartă batic și abia schițează un zâmbet,

1. Bucată de pergament pusă într-o cutie ornamentată, pe care sunt scrise versete din Tora (n.tr.).

o imagine pe care nu o mai văzusem, unde seamănă izbitor cu mama mea – când doamna Grossbard s-a întors spre mine și a spus: „Aceasta este Frydka Jäger”, am replicat prosteste, ca și cum aș fi vrut să confirm un lucru care i se părea important: „Este verișoara mamei mele”. M-a privit fără să zâmbească și a spus: „Da, știu, a fost prietena mea”, accentuând abia perceptibil cuvântul „mea”.

A căutat din nou în pungă. „Am doar câteva fotografii de grup cu Frydka”, a zis și a explicat că nu erau ale ei. Aparținuseră unei prietene comune, a ei și a Frydkăi, o tânără pe nume Pepi Diamant.

Di-AH-mant.

„Ea a pierit, dar albumul a supraviețuit”, a adăugat doamna Grossbard pe un ton inexpresiv. „I-am găsit albumul după război, când m-am întors la Bolechow, și am luat din el câteva... fotografiile ei, ale mele, ale Frydkăi.”

Mi-am dat seama ce vrea să spună: fotografiile cu Pepi, fotografiile cu Meg, fotografiile cu Frydka. (Porecla lui Pepi, am aflat în acea după-amiază, fusese Pepci, pronunțat *PEP-și*.) Ciudat, Meg nu mi-a arătat și acele fotografii păstrate ca prin minune. Doar am zărit, prin folia de plastic, instantanee cu grupuri de fete: în rochițe de vară, pozând în fața porții unei grădini; în costume de baie la marginea apei; în jachete de iarnă strânse pe talie, la schi.

De partea cealaltă a mesei, Boris Goldsmith, înghesuit între Jack Greene și Bob Grunschlag, se uita la alte fotografii; toți așteptau să înceapă interviul. Ignorându-i, doamna Grossbard a continuat: „Ultima dată când am văzut-o pe Frydka – când încă mai aveam dreptul să circulăm liber – a fost în februarie '42. Ultima dată...”

Vocea i s-a stins. S-a oprit deodată și m-a privit drept în ochi, pentru prima oară. „Arătați ca un arian”, a remarcat ea, vag acuzator.

Remarca ei m-a descumpănit. „Da?”, am zis, ușor amuzat.

„Da”, a replicat ea scurt. „E foarte important. Noi toți avem o obsesie cu asta. Fiindcă cel care arăta ca dumneavoastră avea șansa să trăiască.”

Nu am reușit să găsesc o replică potrivită, așa că am scos o fotografie ce-i aparținuse bunicului, una în care Shmiel, obosit, cu părul alb, și Ester, trușă, cu pieptul mare, într-o rochie cu imprimeu, o încadrează protector pe Bronia, care pare să aibă vreo 10 ani. Am pus fotografia pe masă în fața doamnei Grossbard, iar ea a luat-o cu delicatețe. Pentru prima dată, duritatea, reticența au părut că se dizolvă și Meg a înclinat încet din cap, șoptind: „Da. Aceștia erau părinții ei”.

Și – tot pentru prima dată – a zâmbit.